

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 ռուբլի, կէս տարեկան 6 ռուբլ. Առանձին համարները 5 կոպէկով.

Թիֆլիսում գրվում են միմյանի խմբագրատան մէջ.

Մեր հասցեն. Тифлисть, Редакция „Мшакъ“.
Կամ Tiflis, Rédaction „Mschak“.
Տէլէֆոն № 253.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (բացի կիրակի և տօն օրերէն)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով.

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ.
Տէլէֆոն № 253.

ՀԻՄՆԱԳԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՀԱՐՈՒՆԱՎՈՒՄ Է ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՆԵՐԿԱՅ 1898 ԹԻԻ

ՄՇԱԿ

ԴՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՐԱԴՐԻ

«Մշակի» տարեկան գինը թէ՛ Ռուսաստանում և թէ՛ արտասահմանում 10 ռուբլի է, տասն և մէկ և տասն ամսականը՝ 9 ռ., ինն և ութ ամսականը՝ 8 ռ., եօթ ամսականը՝ 7 ռ., վեց ամսականը՝ 6 ռ., հինգ ամսականը՝ 5 ռ., չորս ամսականը՝ 4 ռ., երեք ամսականը՝ 3 ռ., երկու ամսականը՝ 2 ռ., մի ամսականը՝ 1 ռուբլի:

Թիֆլիսում գրվում են խմբագրատանը (Բազարայայ և Բարոնիայայ փողոցն. անկիւն):

Ուրիշ քաղաքներից պէտք է գիտնէ այս հասցեով. ТИФЛИСЪ, редакция „Мшакъ“, իսկ արտասահմանից՝ TIFLIS, Rédaction du journal arménien „Mschak“.

Յայտարարութիւններ ընդունվում են թէ՛ հայերէն, թէ՛ ռուսերէն և թէ՛ օտար լեզուներով:

ԲՈՎԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ռուսաստանի իշխանական պալատի իշխանը.—Ներքին Տեսչական Իշխանը. Բնակ և լեզու. Թաւրոսական կենտրոն. Նամակ Երևանից. Նամակ Զաքարյանից. Նամակ Կարապետից. Ներքին լուրեր.—ՍՐԱՍՔԻՆ ՏԵՍՉԱԿԱՆ. Ֆրանսիա. Արտաքին լուրեր.—ԽՈՒՆ ԼՈՒՐԵՐ.—ՀԵՆՈՒՄԻՆԻՆԻՆ. —ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—ԲԱՆԱՍԻՐԱՎԱՆ Նամակ Երևանից. Նամակ Ֆրանսիայից:

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ ՊԱԿԱՍՈՒԹԻՒՆԸ

Անդրիսանի անկարգութիւնները երևան հանցանքն և մի խոշոր պակասութիւնն Տասնեակ տարիների ընթացքում Թուրքեստանը գտնվում էր ռուսաց տիրապետութեան տակ, բայց նրա ազգաբնակչութիւնը իր կենցաղով, ներքին աշխարհահայեցողութիւններով, իր կրթական գրութեամբ անշուշտ էր անուշ. չէր կար ուսումնասիրութիւն, որ պարզէր, լոյսի մէջ դնէր ժողովրդի իրական գրութիւնը, թափանցէր նրա հոգու խորքը: Միայն անաչառ ու-

ԲԱՆԱՍԻՐԱՎԱՆ

ՆԱՄԱԿ ԵՒ ԵՑԱՐԻԱՅԻՑ

I
Լօղան, հոկտեմբերի 6-ին

Վար ժամանակ, երբ մենք՝ հայերս սրտի առանձին ցաւով մատնանք էինք անում այն տխուր հանգամանքի վրայ, որ Ներսիսյան մեզ չէր ծանաչում, որ մեր անցեալը, մեր ընտանեկան և հասարակական բարքերը, մեր ազգային բնորոշ առանձնապատկերները, մեր լեզուն ու գրականութիւնն անծանօթ են արևմտեղին և այս պատճառով մենք մոռացված ենք: Սա մի կարևոր խնդիր էր, որ զրկւած էր այն ժամանակի կարող, սրտացաւ անձանց առաջ: Վարդ և սրտացաւ անձանց սակաւութիւնն էր պատճառ, թէ ուրիշ ժամանակակից հանգամանքներ, այդ մենք չենք կարող ասել, բայց իրողութիւնն այս է, որ բնական ծանապարհով այդ խնդիրը չէր լուծվել: Այն ժամանակվայ հայ ուսանողութիւնը Ներսիսյան անհոգ կամ անկարող եղաւ մեր ազգի մասին հարկաւոր, օգտակար և անհրաժեշտ ծանօթութիւններ տալ եւրոպական ազգերին, եղան մի քանի թիթիւ, աննշան փորձեր միայն, որոնք առանձին հետեւանքներ չունեցան և հայերի գոյութիւնն այնու ամենայնիւ մնաց եւրոպացու համար մի պատմական առեղծուած: Նօթմանական թուականների վերջերում միայն անահնկալ դէպքերը և հարստահարութեան փաստերը մի փոքր ծանօթացրին հայերին Ներսիսյան հետ, եւրոպական դիւանագէտների ակնաչին առաջին անգամ հնչեց հայ և Հայաստան բառերը: Ներսիսյան մասին էլ սկսեց գրել հայերի մասին:

Տարաբարդաբար Ներսիսյան ծանօթութեան սկիզբը հայերի հետ՝ կապվեց ջարդերի, հարս-

տի նպատակ առանց կանխակալ դիտումների, անաչառութեամբ տալ երկրի և ժողովրդի ուսումնասիրութիւնը, դա կը լինի ամենազեղչիկ միջոցը, որ կառավարչական շրջանները և տեղական ազգաբնակչութիւնը մօտիկուց ճանաչեն միմեանց: Նա որովհետեւ դա շատ կարեւոր է ոչ միայն Թուրքեստանի վերաբերմամբ, այլ առհասարակ բոլոր տեղերի վերաբերմամբ, ուր ապրում են այլազեղ ազգեր, ուստի այս առիթով չենք կարող չասել, որ Նոյնիսան էլ վաղուց սպասում է այդպիսի ուսումնասիրութեան: Այստեղ էլ կան շատ հետաքրքրական հարցեր, երեւոյթներ, որոնք բազմակողմանի, լուրջ ուսումնասիրութեան են կարօտ. այստեղ էլ դեռ շատ բան մնում է, անհասկանալի և հնչեց այդ պատճառով հարկը ու մի ենթագրութիւնների, վերացական դատողութիւնների առարկայ է բացվում: Թող տալով հնարել առասպելներ, որոնք իրականութեան հետ ունեն կապ չունեն և երբեք չեն կարող պարզել ճշմարիտ պատճառները: Կատարելու ահա հազին գործ կայ, տեղական կենքի շատ և շատ կողմերը թաղված են անյայտութեան մէջ և սպասում են բարեխղճ, ուղղամիտ ուսումնասիրութեան:

Այդ կարծիքը յայտնելով, մենք ամենակնքն աչքի չենք թողնում այն ամենը, ինչ արված է մինչև այժմ կովկասագիտութեան համար: Մենք չենք ուրանում, որ այսօր գոյութիւն ունի մի ահազին գրականութիւն, որ նուիրված է մեր երկրին: Բայց թող ենք տալիս մեզ ասելու, որ նախ այդ գործունէութեան մէջ նկատվում է միակողմանիութիւն, երկրորդ՝ այն, ինչ որ կատարվել է, այժմ մասամբ հնացած է, մասամբ էլ բոլորովին անմտաշին է դարձած: Հասարակութեան: Միակողմանիութիւնը նկատվում է այն բանի մէջ, որ ուսումնասիրութիւնների մեծ մասը

վկայութիւն է հայերի անմայր ստոր վիճակի: Խնդրասիրութիւն ունեցող բաց ճակատով մի ազգ նոյն իսկ դպրոցով դէն կը մղէր այդ անօգուտ համակրութիւնը, որ ստիպում է մարդու կարմրել, ցած կախել իր ճակատը այրող, ցաւակցական հայեացքներ չը տեսնելու համար, որ վերաւորում է մարդու պատիւը: Տեսնէ էք երբեք փողոցի մի անկիւնում կծկված վիրաւոր և քաղցած մուրացկանին, որ դողդողալով ձեռք է մեկնում և անցորդները մի քանի կոպէկ են չը պարտում ու անցնում, ցաւում են, այնպէս չէ, այնպէս փող չէին տալ, այսպէս է համակրում հայերին Ներսիսյան, այսպէս է ցաւում նա հայերի վրայ: Նա աւելի սպասելու մենք իրաւունք էլ չունենք: Հայը իր հերոսութիւնների օրինակներով չը ստիպեց պատկառանք զգալ դէպի իրան, այն բոլորն ինչ որ կարող էր աշխարհի գարմանը ու հիացմունքը չարժանի այն անցեալի և ներկայ պատմութիւնից, ծածուկ մնաց Ներսիսյան... Նա ասան այդ պատճառով է, որ հայերը այժմ ճանաչված են իբրև մի խեղճ ողորմելի ազգ, մի մուրացկան ժողովուրդ. la miserable nation, ինչպէս ասում է եւրոպացին: Հազար անգամ աւելի լաւ էր լինի, որ մենք անծանօթ մնայինք Ներսիսյան, քան թէ այս ձևով ծանօթ լինէինք:

Այնքան լծանց գնով ձեռք բերված այդ դժուար համակրութիւնն այժմ կոչմանը պէս ճշնոյուն է այն հային, որ դժբախտութիւն ունի Ներսիսյան լինել: Շողեմաւի վրա ձեր հայ լինելն իմանալով՝ մարդիկ խրախուսել պէս օրօրում են դուրսնելը և դուր լսում էք այդ սպանիչ՝ la miserable nation-ը. երկաթուղու գնացքի վրա նոյն բառերն էք լսում, քաղաքներում, տներում, հրապարակներում, ամեն տեղ, ուր իմանում են ձեր հայ լինելը, դուք իսկույն տուած էք այդ ծանր, ճնշող բառերը: Այդ դեռ լինէ է, երբեմն էլ այնպէս են նայում ձեզ, որ կարծես սպասելիս լինեն, որ դուք որտեղից որ է մի ստորագրութեան թերթ կը հանէք և կառաջարկէք

ընդ իր առաքնութիւններով նրա ուսումնասիրութեան առարկայ են դարձած: Ամենակնքն, այդ բոլորը դարձաւ անյայտ, անծանօթ են Ներսիսյան: Հայերի անցեալ ու ներկայ կացութեան մասին չնչին տեղեկութիւններ պարունակող քանի մի հատ ու կտոր գրքեր, որոնք մուրաբա պարունակող գաղղը չը դարձան և հազիւ ծառայեն իբրև հակալիւս այն հրէշաւոր, ստոր լինանքներ, որոնք արդիւնք են թիւրքաց ոսկիների և ստոր ժամուրի ընդառաջութեան: Դեռ շատ եւրոպացի կայ, որ հայ ժողովրդին՝ հրէաներին հաւատարմ է դատում, կան ծիծաղելի երևաւոր չափ միամիտներ անգամ, որոնք կարծում են, թէ հայերը բազմակնք են: Այդ, Ներսիսյան ճանաչում է մեզ մեր թշուառութեան չափով, ճանաչում է իբրև մի խեղճ ժողովուրդ, որ չիանալի կերպով մեծանելու, գերմարդկային, տանջանքներն անմոռուն կեցելու բարձր առաքնութիւնն ունի, որ քաղցած է, կարօտ է մի կտոր հացի, որին պէտք է խղճալ, որի մասին պէտք է հողալ, ինչպէս հողում են մուրացկանի մասին: Ցաւալի է և ասել, բայց ժողովրդին է, որ թիւրքահայերը այժմ ձեռք են բերել Ներսիսյան մուրացկանի, քաղցածի համակրութիւն և դրան արժանի մի տխուր, աննախանձելի հրաշալի: Հարստահարութիւնների և սովի նկարագրութիւններով սկսվեց եւրոպացու ծանօթութիւնը հայերի հետ և ահա որ ջարդերով լրացաւ: Այժմ խեղճութեան, հաւաքման, ջարդերի գաղափարն այնպէս սերտ կապվել է հայի անուան հետ, որ մի բարեխղճ եւրոպացի ամենայն անմոռութեամբ մեզ հարցնում էր, թէ, արդեօք Վովկասում էլ շատ հայ ջարդեցին... Այս բոլորից յետոյ արդեօք սխալված կը լինենք, եթէ ասենք, որ Ներսիսյան ներկայ համակրութիւնը դէպի հայերը մի դառն հեղուկութիւն է և մեզ միանշանակ պատճառաւոր չափ և շատ հեռու է: Դա մի համախառնային

Այդ պահանջներն էլ առաջանում են հանգամանքներ, որ չեն հասկանալով մեր կեանքի պայմանները, իրական ցավերն ու պակասությունները, շատ մարդկի, ինչպէս ընդունված է ասել՝ պիտանքին զօռ են տալիս և թիկում են անհիմն, ծիծաղաշարժ առասպելներ, որոնց տարածում են իբրև զուտ ձգձարտություն: Բայց այդպէս չէր լինի, եթէ մեջտեղ հեղինակաւոր, անվիճելի ուսումնասիրություններ լինէին, այն էլ այն պայմանով, որ դրանք տարածվէին հասարակության մեջ, մատչելի դառնային ամեն մէկին: Մինչև այժմ ուսումնասիրություններ մի նեղ շրջանի համար էին կատարվում և նրանց ձեռք բերել կամեցողը կամ պիտի գրմէ գրադարաններին, կամ թէ մեծ փողեր ծախսի: Անցեալ տարի Փիֆլիսում լոյս տեսաւ մի նշանաւոր հետազոտություն. Կարսի երկաթուղու կառուցման ձեռնարկելուց առաջ հետազոտված էին այն տեղերը, որոնք այդ մեծ ձանապարհի վրա են գտնուում: Աւսումնասիրությունը կատարված է բարեխղճութեամբ, ներկայացնում է ժամանակակից կեանքը շատ կողմերից և մեծ հետաքրքրություն է պատճառում: Բայց այդ գեղեցիկ, մեծ գիրքը վաճառքի չէր հասնում, ոչ ոք չի մտաչաւ և չի խօսել նրա մասին:

Ահա՛ թէ ինչու մենք անբաւարար ենք համարում մինչև այժմ արածը և ամբողջ սրտից ցանկանում ենք, որ մեր երկրի ուսումնասիրությունները գրված լինի իրան վայել բարձրագույն միջակայքի և բաւարարություն տար մեր բոլոր պահանջներին:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԲԵՄ ԵՒ ԼԵՁՈՒ

Ապացուցելու կարիք չի կայ, որ թատրոնի ունի ահապահ բարոյական ազդեցություն. բայց նա ունի և մի այլ նշանակություն, որին, սրտի ցավով պիտի խոստովանենք, մեր դերասանական խմբերը շատ համեստ, համարեա աննկատելի տեղն են տալիս: Դա մաքուր լեզուի ներշնչանքն է, այն լեզուի, որով նրանք խօսում են բեմից, որով չարադրոք արտայայտում է իր բուն կրքերը և անուր իր չարագործությունների պատմությունը, իսկ բարի և առաքինի մարմին արտայայտում է իր վսեմ մեղքերը, որով սիրահարն իր տենչն է արտայայտում, իսկ սպասուրն իր ցան է լալիս: Միթէ կարող են սրտի խորքից բխած խօսքերն այլանդակ լինել, միթէ նրանք չեն վերադարձնում:

Նրանց: Շատ երօպացու կարծիքով այժմ էլ կուշտ հայ չի կայ: Եւ ինչու է այսպէս, որովհետեւ մի քանի անգամ նուիրատուներն են եղել և մի քանի հայ երգչախմբիկներ էլ հասել են մինչև այստեղ, երօպական ապակամված կեանքի աղտեղությունների մէջ թաւալելու համար ամենաստոր միջոցներով դրամ են կորցել այս ու այն բարեբախտի շահագործելով հայերի մեծ աղէտը, և անս հասարակական կարծիքը պարտաւոր է: Բանն այնտեղն է հասել, որ արեւելքի անուշտով եղած ամեն մի ժողովարարություն միշտ հայերի համար է կարծվում: Մի քանի օր առաջ Լոզան յայտնվեցին երկու ասորի բախտախորհրդներ՝ քահանայի զգեստով, որոնք եկել էին իբր թողովարարություն անելու ասորական բարոյաւարված և կարօտ հոտի համար: Նոյն օրն և եթ լուր տարածվեց, թէ երկու հայ քահանաներ են եկել նուէրներ հաւաքելու հայերի համար, և միայն այստեղի հայերի առանձին ջանքերով կարելի եղաւ ապացուցանել, որ դրանք ոչ միայն հայեր չեն, այլ նոյն իսկ քահանաներ չեն, այլ բախտախորհրդի խաբեբաներ են:

Մենք գոհ էինք, ուրախանում էինք, որ Եւրոպայից նուէրներ էին ուղարկվում Հայաստան, մոռանալով՝ որ է գօրծմի հետ անխառն, վեհ, մաքուր արարածություններ, անշահախորհրդ բարեբարություն աշխարհում չի ճարվում հեշտութեամբ, որ քաղաքակրթված եւրօպացին անգամ երբ խեղդվելու ձեռք պարանի մի ծայրն է գցել, սիրում է յաճախակի փոխառն այդ մասին երբ ակնհայտ: Այս կարճ միջոցում, որ մենք Եւրօպայում ենք, քանի անգամ առիթ ունեցանք լսելու, թէ Նովկայանի հայերին շատ բարիքներ է արել: Հետաքրքրի էր իմանալ, թէ մեր քո հայ միլիոնատերը մեծակ չէր կարող տալ եւրօպայից Հայաստան ուղարկված կօպկները: Մենք գոհ էինք, որ օտարներն անում են այն, ինչ որ մենք պիտի անէինք, մեր դրօշմները լինէին, բայց մենք հետեցինք ազգային առաջին՝ անւերթ պատուաբ փոր չի ծակիւ. զգուշ-

ութի է սթէ տիքական ճաշակը, չեն ծակի նրա ակնհայտ իրանց հեշտային աղաւարտներով: Նիթէ մի թեթիվ պատմական ակնարկ գցենք բեմական գրողներին արտաքինի վրա, կը տեսնենք, որ լեզուին, ոճին միշտ մեծ նշանակություն են տուել: Յոյները հրճվում էին հակա Սօֆոկլէսի գեղեցիկ լեզուով, անմահ Շէքսպիրը մինչև հիմա դարձանում է մեղ իր անպարտէ՛յ, բայց պարզ, մաքուր և գեղեցիկ ոճով (չը մոռանանք, որ նա իր տրամադրութեան ներքոյ ունէր միայն 15,000 խօը): Շատ հետո չը գիտանք: Մոսկվայի կայսերական Փոքր-թատրոնում գործածվող լեզուն օրինակելի է համարվում, այնպէս որ ասում են՝ եթ ուղղում է լեզու, ինչ արտաճանի գեղեցիկ կարող է լինել լեզուն, թող գնայ Փոքր-թատրոն: Եւ դա ճիշդ է. բաւական չէ, որ հեղինակները աշխատեն լաւ լեզուով գրել. դերասանները հարկում են, կոկում են այդ գրողներին լեզուն, և դուք լսում էք բեմից մի, յիշաւի, մաքուր լեզուն ու ճոխութեան հարկանակեալին հասած լեզու, որը ուրիշ տեղ ձեռ չի ածողի լեզու:

Բայց ինչ է ներկայացնում մեր բեմական լեզուն, (մեր բեմական լեզուն ասելով մենք ի նկատի ունենք միայն թարգմանությունները, որովհետեւ մեր ինքնուրույն գրողները չունենք իրենց գաւառական բարբառներով ել): Այդ թարգմանությունները մի երկու օրվա մէջ թրծված լինելով, ինչպէս ասում են՝ «ТО ЗАКАЗ», միանգամայն զուրկ են ուղիղ լինելուց, ուր մնաց ճաշակը: Եւ այդ լեզուն է գործածվում հայկական բեմից և այն էլ մի այնպիսի քաղաքում, որը աստիկ կարօտ է լաւ լեզուի, մի քաղաքում, որտեղ հայերը խօսում են մի այնպիսի լեզուով, որը ինչպէս կամեաւ էք անուշտը, բայց ոչ հայերէն: Միթէ ուղղելու կարծիքներն չեն զգում, օրինակ, այսպիսի դարձուածներ՝ «Կօտ եմ է՛նի դա վօղի բարօչիքը շատ տրեքօ վատ եմ է՛նի ինչ» կամ «Կրիշի քար փէշը վէր ընկաւ ու գլուխըս լափ դաղը թմիշ արեց» (այդ մեր ակնհայտ ենք լսել):

Մենք ուզում ենք չունենք, որտեղ կարելի լինի արտաքին մաքուր լեզու. մեզ մնում է միայն թատրոնը. ուրեմն պիտի աշխատենք, որ զէթ գեղարուեստի այդ տաճարում չը պղծվի խօսքը, պէտք է աշխատենք մատակարարել թատրոնին հասարակութեանը պարզ և մաքուր լեզու: Եւ դա շատ հեշտ է. հարկաւոր է միայն, որ բեմին կից ընտրվի մի մասնագիտով, որը կը խմբագրէ ինչպէս բոլոր հին թարգմանությունները, այնպէս էլ նորերը: Բաւական չէ պիտի բովանդակվեն. ներքին գեղեցիկությունը պիտի կապված լինի արտաքինի հետ,

ըն առած, որ մեր փորն էլ ծակեց, աչքն էլ, հոգին էլ: Դժուար է այժմ աւելի խեղճ, աւելի ողորմելի գրողներ ունենալ Եւրօպայում, քան այն, որ հային է վիճակվել:

Ա. Ահարոնյան

ՆԱՄԱԿ ՅԵՐԱՆՍԻԱՅԻՑ

II

Մօրն է, հոկտեմբերի 7-ին

Մեր արտասանման մասովը հարուստանում է... Ամեն ամիս մի նոր լրագիր մի նոր էրա է սկսում, մի նոր չկօլա է հիմնում: Անկասկած, մենք գտնվում ենք հասարակական կեանքի մի պաթլօզիական վիճակի գիմաց, քանի որ լրագրերը (և հարկէ ոչ բոլորը) ծնվում են առանց մի ներքին, օրգանական պահանջի: Ավեր են դրանք, հայ ազգի այդ ինքնակոչ հրապարակախօսները: Պօլական միջոցորտում սնված յիմար իմաստուններ... ինքնա նախ խաղա ճիւղաւորաւորներ, որոնք մի-մի հետաքրքրական նիւթ կը լինէին Ցէլար Լամբրոզի ջննդութեան համար: Ամեն մէկը նրանցից իր թշուառ ուղեղով կոչված է զգում իրան՝ ազգը դատարարական լուսնու, նոր շարժում սկսելու. ամեն մէկը նրանցից գրչի մի հարուստով ոչնչացնում է իր նախորդներին ու ժամանակակիցներին և հոս հոսաբար գոռում՝ պիտի կործանենք, պիտի վերաշինենք: Հոսանքը գօռ է տալիս գլխին, փրկիտիպայում է: Նա սիրում է դրօնել ինքնա իրան բարձունքների վրա, ծրարներ կազմել իր ուժերից վեր և իրականություն անիծելով՝ գեղեցիկ ընդհանուր, վերացական, ամենին չը արժանանալով գաղափարների-իդէալների շուրջը: Մենք առիթ ենք ունեցել տեսնելու և ճանաչելու այդպիսի հոգեհիմնադրեր:

Երկու-երեք հոսանքներ մի ազատ վայրում հանդիպում են իրար և լրագիրը հրատարակելու տենչը ինքնին ծնվում է: Գրեցի, ինչպէս նախ խօսելու չնորձը տրված է նրանց, անուրանալի արժանիք: Սակայն զգաղով իրենք նրանում է, որ նրանց ուղեղի ամբողջ կարողությունը լե-

նորպէս դի վերջինի պատճառով չը կորցնի իր ազդեցությունը:

ԹԱՏՐՈՆԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

Պետերբուրգում հրատարակվում է մի շարաթիւթ թատրոնի և Գեղարուեստի («Театры и Искусство») ամսուհով: Վարդապետ Սարգսյան ամսաթիւթից յետոյ դա միակ լուրջ թատրոնական շարաթիւթն է, որտեղ միշտ կը գտնուէ շատ լուրջ հարցեր՝ գեղարուեստի վերաբերմամբ: Շարաթիւթերի № 38-ի մէջ տպված է մի շատ հետաքրքիր յօդուած՝ ծափահարութիւնները ի մասին: Բանը նրանումն է, որ ներկայ տեղի ունեցող Բեթլինի թատրոնների արտաքինների մեծամասնությունը միաձայն վճռել է բոլորովին չը դուրս գալ, երբ հասարակությունը ծափահարէ, և անա այդ խնդրին էլ նուիրված է յօդուածը: Մենք ցանկանում ենք մի փոքր կանոն առնել այդ հետաքրքիր հարցի վրա և տեսնել արդեօք կարո՞ք է այդ բանը իրազորվել և հայոց բեմի վրա, և թէ որ աստիճան և արջաւ որոտաւ է այդ բանը թէ դերասանների և թէ հասարակութեան համար:

Արտասանմանում և Ռուսաստանում, արքունական թատրոններում, ինչպէս և գաւառական շատ լուրջ թատրոններում վաղուց ընդունված է դերասաններին չը ծափահարել խաղի ընթացքում. իսկ վարդապետ ինչեւոյց յետոյ, կարելի է բեմ կանչել դերասանին՝ երբ անգամից ոչ աւելի: Բացառութիւն կարող է կազմել միմիայն բեմափոխումը. օրերը: Փիֆլիսում այս կարգը մոյրեց առաջին անգամ Ֆ. Կորշ՝ անցեալ դարի նախ Նորա աֆիլաների տակը միշտ փայլում էր հետեւեալ՝ «Պարահարար խնդրում ենք յարգող հասարակութեանը՝ չը ծափահարել ներկայացման ընթացքում, որպէս զի չը կրչի ընդհանուր խաղի տպաւորութիւնը: Նոյն բանին մենք հանդիպել ենք Մոսկվայի և Պետերբուրգի թատրոններում: Պատերին կայքած յայտարարությունների մէջ ասված էր՝ «Համաձայն կնոտարակութեան, դերասանները իր աւուսնը չունենան դուրս գալ, երբ ծափահարում են խաղի ընթացքում, իսկ վարդապետ ինչեւոյց յետոյ միմիայն երբ անգամ կարող են դուրս կանչվել: Մենք լսել ենք, որ անցեալ տարի Բագու, դերասան Պետրոսեան առաջարկել է այդ գեղեցիկ կանոնը մոյրեց հայոց բեմում, բայց այդ առաջարկը, զբաղդարար, մերժել են: Այժմ նորից յարցադրանքով այդ հարցը մամուլի մէջ, մեր կարծիքով, Բագուի թատրոնի այժման դեկլարաները՝ յարմար առիթ պիտի համարենք պարտաւորացնել դերասաններին չը դուրս գալ ծափահարութիւններին՝ ներկայացման ըն-

դուի մէջ է միայն: Եւ այդպէս բազմաժանում են լրագրերը լուսաւոր կենտրոններում ի փառս և ի պարծանս հայութեան. մաքուր ու անաչառ հրատարակութիւնների կողքին ըստում է ապակաւորութեան ու ստոր կրքերի մի մամուլ, իսկա որոշ տեղի գեղեցիկներով՝ գրական, գեղարուեստական, և այլն զարդարուն բառերի տակ՝ կուր յայտարարել այն ամենի գէժ, ինչ որ անիւ ու օգտակար է, անտագոնիզմ ցանկ ժողովրդի միջև և այլն:

Այժմ, անաւասիկ մի նորը, որ պատահամբ մեր ձեռքն ընկաւ: Վարդապետ ձայնը անուշտով մի հանդէս է դա, որ հրատարակվում է Մանչեստրում: Հոսանքներ մի նոր օրգան: «Թեթիս» հանդէսը քիչ մը տարախորհրդի ակտիւ բաժնեւորներն են: Այդպէս լուրջ քաղաքակրթական և նախաբանի մէջ: Մեզ չէ դարձանում այդ բաժնեւորիկ ազգարարութիւնը, որով նոր օրգանը շատաւոր է կարճէ արդարացի իրան. Qui s'excuse s'accuse. Նը պատակը՝ Ահա՛ն զիք հոսանքների ֆրապիօզ-գիային: «...Նախապատրաստական անհամեմատ գործ մը կայ ընկելը՝ Նախապաշարունակ, վատութիւններ, սխալ բնութեաններ, անս ինչ որ ալ ուէտը է ցրուել: Կեղծիքներ, պղտիկութիւններ, գոհնություններ, անիրաւութիւններ, վայրագ եստատիկութիւններ, ջնական անտարբերություններ, պոռնիկ շարութիւններ, անս ինչ որ էն առաջ պէտք է քանդել:—Այս բարեբար բանդումը գործէն ետքն է միայն, որ...» և այլն և այլն: Հետեւում է մի այլ յօդուած, որտեղ աւելի է որոշվում նոր հանդէսի խաղալը մեծ, ազգաշէն դերը: Իմաստասիր խմբագրապետը զարգացնում է այդտեղ իր պատմական-փրկիտիպական աշխարհայեցողութիւնը: Մեծանշան, ընդհանուր ֆրապիօզի մի հիւստածք: Դա ընկել ընթացքում ժողովուրդների ձեռքով կատարված յեղաշրջումները, նրա կարծիքով, անուշտ պատմական և իրական իրաւունքները, անաչառ, լուրջ, պաղարին քննադատ, իսկ միւս երեսում խրախուսում են ամենազգուշիկ ինստիտուցիաները... Բաւական չէ, պարզապէս բարոյի շիտակութիւն, լրջութիւն, անաչառութիւն, պէտք է, որ նախ ինքները կարողանաւ օտանձահարել ձեռ մէջ արմատացած կրքերը, «Կեղծիքներն ու պղտիկութիւնները, գոհնություններն ու անիրաւութիւնները, վայրագ եստատիկութիւններն ու պոռնիկ շարութիւնները»։ Ահա է ինքները ուսանել, նախ քան ուսուցանելը:

Մ. Յովհաննիսեան

Թացքում, նախապէս զգուշացնելով հասարակութեանը: Դրանով մեծ օգուտ տուած կը լինեն թէ դերասաններին և թէ հասարակութեանը լուրջ մասին: Թէ հայ, թէ ուս դերասանների մեծամասնությունը ծափահարութիւնները հալած իւր տեղ են ընդունում և յետոյ այդ ծափահարութիւններով պարծենում են ամեն տեղ: Արդ, եթէ սահմանափակվի ծափահարութիւններ թիւը, պարզ բան է, որ դերակատարները կը սկընեն աւելի լուրջ աչքով նայել իրանց խաղի վրա և, չը սպասելով այլ ևս ծափահարութիւնների, պիտի որոշ, գեղեցիկ տեղում—աւելի բնական կերպով կաշխատեն կատարել իրանց դերը: Նրանք կեղծ էֆեկտների ետեղ չեն ընկնի տեղի և անտեղի, մանաւանդ որ, ինչպէս ճիշդ ներկայում է «Թատրոն և Գեղարուեստ» յօդուածի հեղինակը, «ծափահարութիւնների մեծամասնությունը աւելի շուտ կարելի է վերագրել պիէսների գեղեցիկ խօսքերին, քան թէ խաղին»:

Մենք շատ հեռու ենք այն մտքից, որ ծափահարութիւնը բոլորովին վերանայ մեր բեմից. դա շատ մեծ յեղափոխութիւն կը լինէր թէ հասարակութեան, թէ դերասանների համար: Մենք միայն խորհուրդ ենք տալիս ոչնչացնել ծափահարութիւնները ներկայացման ընթացքում, և վարագոյրը ինչեւոյց լոյլ տալ, որ բեմ կանչեն դերակատարներին, ոչ աւելի քան երբեք անգամ: Ասում են որ չը ծափահարել մի տեսակ անտարբերութիւն և սառնութիւն կը մոյցնի հասարակութեան և դերասանների մէջ: Դա սխալ կարծիք է: Լուրջ դերակատարը շատ ուրախ պէտք է լինի որ իրան չեն չփոխում խաղի արմատաբ ժամանակ. և լուրջ հասարակութիւն էլ պէտք է բաւական մնայ, որ իրան չեն խանդարում ուշադրութեամբ հետեւելու ընդհանուր խաղին:

Թատրոնաւոր

ՆԱՄԱԿ ԵՐԵՒԱՆԻՑ

Հոկտեմբերի 2-ի

Թէ եկեղեցին և թէ պետական օրէնքը ինչ են տալիս ամուսնութիւնն այն դէպքում, երբ ամուսնացողը զրգային՝ թէ տարիներ համեմատութեամբ և թէ ֆիզիքական պայմաններով համապատասխանում են միմեանց, և ընդհակառակը՝ եթէ ամուսնութիւնը տեղի է ունեցել միանգամայն անհամապատասխան անհատների մէջ, այդ դէպքում թէ եկեղեցին և թէ օրէնքը պատրիարքի ունին սահմանած, որոնք ենթարկվում են օրէնքը եղծողները: Բայց արդեօք այդ գեղեցիկ օրէնքները կեանքի մէջ միշտ պահպանվում են: Այլ: Եւ մենք ամեն օր հանդիսատես ենք, լսում և կարդում ենք, թէ ինչպէս բազմաթիւ դէպքեր այդ գեղեցիկ օրէնքները խախտում

«Եթե ու ցաւալին ամբողջութեամբ—որքանական կերպով բացականցում է հոսանք—պիտի դալ սակայն օր մը, ուր տղիտութեան, անասնայեւմի ու կրքերու ծոցէն պիտի բարձրանայ վերջապէս իդէալիս գիտակցութիւնը ու մեզի անհեղ ապագայի աշխարհներ՝ լեցուած միմիայն՝ սիրաւար եղբայրութիւններու գորովութեամբ... Հայկական Բուստօն ողբալով ու հաւաքելով՝ անիւսում է «ստախոս քաղաքակրթութիւնը», որը ոչ մի փոփոխութիւն չը մտցրել ընկերական հին կազմակերպութեան մէջ, և ապա գէղեցիկաւոր օրէնքին համեմատ՝ ընդհանուրից մասնաւորին անցնելով, ճառում է հայութեան մասին... ու նուազաւոր է դնում իր թեթիս՝ «ստեղծել գիտակցութեամբ ամուսնացումը մի շրջան...» «Պիտի դալ օր մը...» Եւ դա ուրեմն գիտակցութեամբ ըմբոստացումն օրն է, որի իրականացման համար մեր հոսանքները դատարարական խրատներ են կարգում ոչ թէ միայն հայութեան, այլ և... քաղաքակրթված ժողովուրդներին: Չէ որ այդ ժողովուրդների անցեալում կատարած հակադասական բայերը, նրանց ըմբոստացումները՝ եղել են բնազդական, անգիտակց... Ահա մի նշանաւոր գիւտ, որ պատկանում է միայն հայ իմաստակի ուղեղին:

Թակութիւնը և մեծամտութիւնը բոլորում է ամեն մի տղից: Իսկ ամբողջ հանդէսի մէջ հոսանքների բարոյական պատկերն է ցույցում: Նրանք մէկ երեսի վրա հռչակում են իրանց՝ անաչառ, լուրջ, պաղարին քննադատ, իսկ միւս երեսում խրախուսում են ամենազգուշիկ ինստիտուցիաները... Բաւական չէ, պարզապէս բարոյի շիտակութիւն, լրջութիւն, անաչառութիւն, պէտք է, որ նախ ինքները կարողանաւ օտանձահարել ձեռ մէջ արմատացած կրքերը, «Կեղծիքներն ու պղտիկութիւնները, գոհնություններն ու անիրաւութիւնները, վայրագ եստատիկութիւններն ու պոռնիկ շարութիւնները»։ Ահա է ինքները ուսանել, նախ քան ուսուցանելը:

Մ. Յովհաննիսեան

Типографія Грузинск. Издат. Т—ва, Лорисъ-Мелик. ул. № 13